

MİLLİ MÜCADELEDE TÜRK KADINI VE SONRASI

Serap Sezer*

I

18. yüzyıldan bu yana, gerek siyasal ve hukuksal alanda, gerek toplumsal işbölümü, eğitim ve üretim alanında cinsiyet farkına dayalı eşitsizliklerin kaldırılması için kadınlar mücadele etmektedirler. Bu mücadelenin başlangıcı Fransız devriminin gerçekleştiği yıllara dayanır. Erkeklerle omuz omuza devrimci kavgaya katılan kadınlar, 1793'e kadar gazete çıkararak, dernek kurarak, içine itildikleri edilgen konumdan kurtulmak, seçme ve seçilme hakkına sahip olmak, siyasal ve toplumsal yaşama katılmak için yoğun bir mücadele yürüttüler.

Bu hareketler kısa zamanda Avrupa'nın öteki ülkelerinde de filizlenmeye başladı. Çeşitli eylemler ve direnişler sonucu bazı alanlarda bazı haklar elde etmeyi başardılar.

Ülkemizde kadın sorunu incelenirken, çoğu kez başlangıç noktası olarak alınan Osmanlı Devleti öncesi göçebe aşiretler döneminde kadınların tüm siyasal ve sosyal etkinliklere katıldığı, evlilik içinde erkek ile eşit haklara sahip olduğu ve tek eşli evliliğin yürürlükte olduğu araştırmalarda ortaya konmuştur.

Osmanlı toplumu yapısı incelendiğinde ise kadının bir geri konumda olduğu görülür. Kadının Osmanlı toplumunda yerini kaybetmesinin nedenleri iki görüş etrafında toplanır.

Görüşlerden biri; İslam dininin kabul edilmesiyle kadın eve kapanmıştır. Diğer görüşte ise; temel etken, Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasından başlayarak Bizans kurumlarının etkisinde kalması ve hareme kapanmasıdır. Ancak

---

* Dr., T.C. Marmara Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

Osmanlı toplumunda, kent kadınları tümüyle eve kapalı bir biçimde yaşarken, kırsal kesim kadının üretimde yer aldığı bilinmektedir. Bu dönemde çeşitli Osmanlı fermanlarında kadınların haftada dört gün evden dışarı çıkabilecekleri (III. Osmanlı dönemi), babaları ve oğulları ile birlikte olsalar dahi sokakta birlikte yürüyemeyecekleri, arabaya binemeyecekleri belirtilmekle toplumsal yaşama katılmalarına ilişkin sınırlayıcı kurallar getirilmiştir.

Çok sınırlı olmakla birlikte, 1839 yılı sonrası batılılaşma çabalarının bir uzantısı olarak Tanzimat döneminde bir seçkin erkek grubu kadınlara hak tanınması girişiminde öncü olmuştur.

Bu dönemde ilk yasal düzenlemenin 1856 Arazi Kanunnamesi ile yapıldığı görülüyor. Aynı dönemde eğitim konusunda da girişimler yoğunlaşmış, 1869'da kız sanat okulları, 1870'de kız öğretmen okulları açılmıştır.

II. Meşrutiyet ile birlikte yaratılan görece özgürlük ortamı içinde aile kurumu tartışılan konular arasında yer almış, bu tartışmaların sonunda; tek eşlilik, aile kurumunun yeniden düzenlenmesi, kadın ile erkek arasında toplumsal eşitliğin sağlanması için eşit eğitim olağanının sağlanması, peçe ve çarşafın kaldırılmasının gerekli olduğu kararına varılmıştır.

Bütün bu alınan kararlar uygulanamamış, böylelikle kadın sorununa köklü bir yaklaşım sağlanamamıştır.

Ancak Tanzimat dönemi sonrası ortaya çıkan kadın işçi olgusu 1912-1914 savaş yıllarında meydana gelen işgücü gereksinimini karşılayarak önemini korumuştur.

II

I. Dünya Savaşı'na kadar yaşanan kadın sorunlarına ilişkin söz konusu olan bu yaklaşımlar Kurtuluş Savaşı ile başlayan dönemde farklı bir boyut kazanmıştır. Bu farklılık Büyük Önder'in gerek Kurtuluş Savaşı esnasında, gerekse daha sonraki yıllarda her fırsatta dile getirdiği kendine özgü "kadın" anlayışından kaynaklanmaktadır.

Mustafa Kemal, bugün dünya aydınlarının birleştiği ve Birleşmiş Milletler teşkilatının yaymaya çalıştığı ileri düzeydeki görüşe daha o yıllarda sahip bulunmakta idi.

Bu konuda belirtilmesi gereken en önemli noktalardan biri; kuşkusuz Mustafa Kemal'in tüm ilkelerinde ve uyguladığı yeniliğin temelinde var olan "gerçekçilik"tir.

Türk Devrim Hareketi'nin temel taşlarından olan, hangi konuda olursa olsun her adımda Türk Milletinin ihtiyaçları ve gerçeklerinden yola çıkma geleneği Mustafa Kemal'in kadın sorununa bakışında da kendini gösterir.

Reformların yapıldığı dönemde Türk kadını ve onun hakları üzerindeki görüşleri ifade eden konuşmaların birisinde, İzmir'de 1923'te; "Bizim sosyal topluluğumuzun başarısızlığının nedeni, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Bundan dolayı bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken, diğer bir organı işlemezse o sosyal toplum felçlidir." demiştir.

Mustafa Kemal'in bu görüşü doğrultusunda gerçekleştirilen Milli Mücadelede, bilindiği gibi, topyekûn bir savaş verilmiş ve Türk Kadını Türk Milletinin içinde bulunduğu gerçek durum karşısında, vatan uğrunda hayatını hiç sayarak yaptığı fedakarlıklarla milli mücadelenin kazanılmasında en büyük etken olmuştur.

Türk Kadınının vatan savunmasında yazdırdığı bu kutsal destan aslında Kurtuluş Savaşı öncesine dayanır. Hiç şüphe yok ki 1877 Osmanlı-Rus harbindeki kahramanlıklarıyla tanınan Erzurumlu Nene Hatun, Kırım Harbi'nde Kara Fatma ve nice vatanperver mücahit kadınlarımızı saygıyla anmak gerekir. Ancak bununla da yetinmeyerek, Atatürk'ün sadece o yıllarda sözleriyle değil, yaşamı boyunca övdüğü ve övündüğü Türk Kadınının İstiklal Savaşı'nda yaptıklarını tarih sayfelerinden buraya aktarmanın yararına inanıyoruz.

Mustafa Kemal'in Amasya'da yayınladığı yurdun her yerinde müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin kurulması tamimiyle hareketlenen Türk kadını ilk örgütlenmeyi Kastamonu ve çevresinde başlatmıştır. Burada önde gelen memurların eşleri Saime Ayoğlu ve arkadaşları tarafından kurulan Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti'ne katılmışlardır. Daha sonra bu cemiyetin tüm yurttaki şubelerinin açıldığı görülmüştür.

Bir başka dernek ise, kuruluşu 9 Aralık 1919'da onaylanan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'dir. Sivas valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Reşit ve arkadaşları tarafından kurulan bu cemiyet de müdafaa-i hukuk cemiyeti gibi yabancı hükümet başkanlarının eşlerine, bazı kuruluşlara protesto telgrafları göndermişlerdir.

Birkaç örnek vermemiz gerekirse; Fransa Cumhurbaşkanı Pointcarré'nin eşine, ateşkes antlaşmasına güvenerek silahlarını bırakmış olan bir milletin uğradığı ağır saldırı ve haksızlıkların durdurulmasını ve anlaşmaların çizdiği sınırlar içinde vatanın tümüyle Türk'lere teslim edilmesi yolunda eşini etkilemesi için çekilen 17 Ocak 1920 tarihli telgraftan söz edebiliriz. Ayrıca Wilson ilkelerinin memleketimiz için de uygulanmasını sağlaması yolunda Amerika Senatosu'na çekilen 17 Ocak 1920 tarihli telgraf, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un eşine, ortaya koyduğu ilkelere güvenerek Mondros Ateşkes'ini imzalayan Türk Hükümeti'nin haklarının verilmesi yolunda eşini etkilemesi için aynı tarihte çekilen telgraf ve Türk Milletine yakışan karşı koymak yerine, bo-

yun eğmiş Padişaha, İstanbul Hükümeti'ne ve bazı kuruluşlara protesto telgraf-ları göndermeleridir.

Buraya kadar bahsettiğimiz cephe gerisindeki faaliyetlerin yanısıra Türk Kadını Milli Mücadele'ye silahı ile katılmış, dövüşerek, kan dökerek, şehitler vererek, analık görevi ile birlikte bu görevleri de en sert koşullar içerisinde başarmıştır. Bu kahraman mücahit kadınlarımızdan biri M. Kemal'den aldığı talimat üzerine İstanbul'a gelen, oradan İzmit'e geçen, müfrezesine 43 kadından başka 700 de erkek katılmış olan Kara Fatma adıyla bilinen Fatma Seher'dir. Fatma Seher, I. ve II. İnönü Savaşlarına katılmış, 28 Haziran 1921'de İzmit'in düşmandan temizlenmesine kadar İzmit'de kalmıştır.

Mehmet Emin Yalman'ın İzmit'de bulunduğu sıralarda Kara Fatma ile görüşmesinden anlıyoruz ki, buradan sonra İznik Cephesi'nde görevlendirilmiş, buraya getirdiği 380 kişilik gönüllü intikam taburu arasında oğlu ve kardeşinin de bulunduğu anlaşılmıştır.

Bir diğer mücahit kadın kahramanımız, kocasını Balkan Harbi'nde kaybeden Ayşe Hanım'dır. Yunanlıların İzmir'e girmesi üzerine köy köy dolaşarak gönüllü toplamış, I. ve II. İnönü Savaşlarına katılmış, iki oğlu ile birlikte karşı koyma hareketine katılan bu kahraman kadın iki oğlunun da şehit olmasından sonra Sakarya Savaşı'na katılmış, Yunan'ı denize döken kıtaların arasında yer almıştır.

İrade-i Milliye Gazetesi'nin 2 Şubat 1920 tarihli sayısında "Kahraman bir Türk Kadını" başlıklı yazısı ile bahsedilen Bitlis defterdarının hanımıdır. Sekiz düşmanı tuzağa düşüren ve Maraş'taki mücahit kadınlar ile direnişe katılan bir kahramandır.

Kılavuz Hatice olarak anılan Hatice Hatun ise Adana'da Fransız kuvvetlerine yanlış kılavuzluk ederek, Kar Boğazı denilen yerde mücahitlerimize haber vererek, düşmanın pusuya düşürülerek bozguna uğratılmasını sağlamıştır. Adana'nın kadın mücahitlerinden bir başkası Osmaniye'de Tayyar Rahmiye adıyla anılan Rahmiye Hanım'dır. Fransız kuvvetleri ile çarpışmalara müfrezesi ile katılmış, şehit düşmüştür.

Burada sayfalara sığdıramayacağımız kadın kahramanlar İstiklal Savaşımızda, Başkumandan Mustafa Kemal'in emrinde dünya kadınları için bir doktrin yaratmıştır. Bütün bu hareketlere katılmada kadınlarımızı yöneten ne bir kanun ne de bir yönetmelik vardır. Yapılanların hepsi gönüllü hizmetlerdir. Büyüklüğü ve değeri buradadır.

İstanbul'da düşman işgali sırasında hararetli mitinglerde Milli Mücadele için ulusu Mustafa Kemal ile birlik olmaya çağırın Halide Edip Adıvar orduda "onbaşı" rütbesiyle bugün dünya üzerinde yaygın hale gelen kadının savaş

eylemlerinde yer almasına kuşkusuz önderlik eden tarife sığmaz bir Türk kadınlarından biridir.

Milli Mücadele esnasında Türk kadınının yazdırdığı sayısız kahramanlık destanlarından bir çoğu kağnı kollarıyla ilgilidir. Genellikle kağnılardan oluşan cephe kolları, köy kadınları ve 10-15 yaşlarındaki çocuklar tarafından idare olunmaktaydı. Çoğu zaman gece ayazı, kar ve yağmur altında cepheye malzeme taşıyan ve acının en büyüğünü çekmiş olan bu kadınlarımızdan biri İnebolu'dan Kastamonu ve Çankırı yoluyla Ankara'ya harp malzemesi götüren kağnı kollarında çok sert geçen 1921 kışında görevinin başında donarak ölen Şerife Kadın'dır. Bu acı olay Kastamonu şehrinin kapısı sayılan Kışla önünde, bir kadının cephane yüklü kağnısı üzerine kapanmış halde donmuş olarak görülmesidir. Şehire girmesi nasip olmayan bu mücahit kadının cephanelerin üstüne yorganını örtmesi, kollarını açarak ve yorganın üzerine abanarak kaldığı görevliler tarafından görülmüştür.

Bir başka olayı Ali Fuat Cebesoy anılarında şöyle anlatmıştır:

“Kağnı kollarının dondurucu soğukta uzun yürüyüşlerinden birisinde kağnısının başında duran bir ihtiyar nineye yaklaşmış ve sormuştum: ‘Nine, üşüyor musun?’ Şu cevabı vermişti: ‘Hayır oğul, üşümüyorum. Düşman, topraklarımıza bastığı günden beri içim yanıyor!’ Bu kahraman Türk anasının elini öperken göz pınarlarımda yaşlar tanelenmişti.”

Yukarıdaki birkaç örnekle ifade etmeye çalıştığımız gibi İstiklal Savaşı boyunca cephede döğüşen, cephe gerisinde sırtında cephane taşıyan Türk Kadını bu davranışları dışında memleketin kurtuluşu yolunda mitinglere katılmak, dernekler kurmak ve yabancı devletlerin dikkatlerini çekici bildiriler yayınlamak suretiyle pek çok siyasi faaliyet gerçekleştirmiştir.

Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluşu Türk toplumunda kadın haklarının yasal gelişimi açısından önemli dönüm noktalarından birisidir. Atatürk'ten güç alan Türk Kadını her sahada kendini yenilemiştir. Kadınların toplumsal varlık olarak yerlerini almaları bir uygarlık aşaması olarak değerlendirilmekte ve Atatürk İlke ve İnkılaplarının en önde geleni olarak kabul edilmektedir.

III

Bütün öteki yenilikler, kadını topluma toplumsal bir değer olarak yeniden kazandıran, kadın hakları konusunda yapılan inkılapların başarısına bağlıdır demek yanlış olmaz.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, 1924 yılında aile hukukunun yeniden düzenlenmesi çalışmalarında, 1917 Hukuki Aile Kararnamesi temel olarak alı-

narak yapılan değerlendirmeler sonucunda, 4 Nisan 1926 yılında İsviçre medeni kanunundan esinlenerek hazırlanan ve yayınlanan Türk Medeni Kanunu 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmiş, bu yasa ile Türk Kadınına hukuksal haklar sağlanmıştır.

Açıklamak gerekirse; Medeni Kanun, tek kadınla evlenme prensibini koyarak kadının aile içindeki kişiliğine saygı ve emniyeti sağlamıştır.

Eski hukuka göre yalnız erkek boşanma hakkına sahip iken yeni yasa ile boşanma, ancak belli ve sınırlı sebeplerin varlığı halinde ve mutlaka dava açmak yolu ve mahkeme kararı ile eşit olarak karı ve kocaya tanınmıştır.

Yine eski hukukta velilik sıfatı yalnız babaya ait iken, Medeni Kanun velilikte ana-baba arasında eşitlik sağlamıştır. Kanun 262. maddesinde: "Karı kocadan birinin ölümü halinde evlat sağ kalan, ve boşanma halinde çocuğun mahkemece tevdi olunduğu tarafa ait olur. Çocuk ana babasına riayete mecburdur." demektedir. Miras konusundaki yeni düzenleme, eski hukuk sisteminde erkeğe oranla, yarı, dörtte bir, yedide veya sekizde bir miras payı alan kadına eşit haklar getirmiştir.

Evlenmede yaş sınırı getirilerek aile kurmanın önemini anlamaya yaşları müsait olmayan kimselerin yanlış kararlarına mani olmak istenmiştir. Medeni Kanun, önceden imamın kıymasıyla yapılan nikahı, evlenme memuru huzurunda yapılması ile resmileştirmiştir.

Eski hukukta, mahkeme önünde iki kadının tanıklığı bir erkeğe eşit sayılırken, Medeni Kanun tanıklar arasında cins farkını kaldırmıştır. Bu suretle, tanıklıkta eşitlik sağlanmıştır.

Türk Kadınına seçme ve seçilme hakkı ise ilk kez 1926 yılında Trabzon Türk Ocağı'nda Süreyya Hulusi hanımın konferansında konu edilmiştir.

Bu olaydan bir yıl sonra İstanbul'da Kadınlar Birliği kendi tüzüğüne "Kadına siyasi haklar" sağlamak için çalışılacağı yolundaki maddeyi ekler. Bütün bu örnekler bir ortamın hazırlandığına işaret etmektedir.

Sonunda siyaset alanında ilk yasa olarak 3 Nisan 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu meclisten çıkar. Bu yasa Türk Kadınına ilk kez belediye seçimlerine katılma, seçme ve seçilme hakkı tanımaktadır.

5 Aralık 1934'de de milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle o yıllarda, henüz Avrupa, Amerika ve Asya kıtalarındaki bir çok ülkede kadınların elde edemediği siyasi haklar Türk kadınına verilmiştir.

Görülüyor ki: Atatürk, Türk milletinin kadını, erkeği ile bir bütün olduğuna inanmıştır. Türk toplumunun yeniden şekillenmesinde Türk kadınına rolünü çok iyi kavramış olduğu için yukarıda sözü edilen bütün bu hukuki ve siyasi hakların yeterli olmadığını, eğitim konusunda da eşitliğin gerekli olduğunu çeşitli beyanlarında ifade etmiştir.

Bu konudaki inancını bir konuşmasında şu sözlerle dile getirmiştir: “...Asıl mücadele sahası, kadınlarımız için biçimde ve kılıkta başarıdan çok, asıl zafer kazanılması gereken alan ışıkla bilgi ve kültürle gerçek faziletle süslenip donanmaktır. Ben muhterem hanımlarımızın Avrupa kadınlarının aşağısında kalmayacak, aksine pek çok yönlerde onların üstüne çıkacak nur ve irfanla donanacaklarına asla şüphe etmeyen ve buna kesinlikle emin olanlardanım.” Yukarıdaki sözlerden de anlaşılacağı üzere Atatürk, kadınların erkeklerle eşit şekilde öğrenim görmesini ve her konuda birbirlerine destek ve yardımcı olmaları hususunu özellikle vurgulamaya çalışmıştır.

Görülüyor ki, Cumhuriyetin ilk on yılında Türkiye kadın hakları konusunda bir çok batı ülkesini geride bırakacak yenilikler gerçekleştirmiştir. Bu nedenle İstiklal mücadelesi yapan ülkeler nasıl Atatürk’ü bir siyasi lider olarak benimsemişlerse, kadın hakları için uğraş verenler de büyük önderi bir reformist olarak kabul ederler.

Bugün ise Türk kadınına iki türlü görev düşmektedir: Biri, kendi haklarına ödev karşılığı kullanmak, diğeri ise bunları bilmeyenlere geniş halk kitlelerine anlatmaktır.

KAYNAKLAR

- Milli Mücadelede Türk Kadını: Doç. Dr. İnci Enginün, Dr. Müjgan Cunbur, Cahide Özdemir.
 Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk: Burhan Göksel - Kültür Bak. Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması: Prof. Dr. Afet İnan.
 Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt VIII, sayı 22.
- Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk: Prof. Dr. Macit Gökberk.
- Türkiye’de Kadın Hakları: Prof. Dr. Emel Doğramacı.
- Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü: Prof. Dr. Emel Doğramacı.
- İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız: Fevziye Abdullah Tansel.
- Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, sayı: 21.
- Milli Mücadelede Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi - 2: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal.